

բայց հոս ալ կայ անհամաձայն կետ մը, այս է Միքայէլ զԿարթիկէ կ'ստուանէ "Յուդուլիանիտ" միջ մեր հեղինակն, որչափ կ'երեւայ "Սեւերեան" կը կոչէ գեներոգոտու խոսքով ժողովոյն եկեղ համար յայտարարէ կ'ըսէ թէ Թեոդոտոս անուղղակ մնաց իւր "Թիւր խոսողականութեան" մէջ եւ յետանալ գտնուեցաւ իբրեւ նոր Յուդա մը: Ըստ նշանակալից են այս տեսակետի առ Աթանաս ուղղուած Դ. զինոյն վերջին խոսքերն, որոնք, ինչպէս կը տեսնուի վերիւոյ եկն ցայտմ խոսքովու յարգող քննադատից տեսութենէն եւ կամ ծանր չէ նկատուած: "Բայց սակայն, կը գրէ խոսքով, պարտ եւ արժան է յայտնել եւ ցուցանել, թէ զլուխ բոլոր անգամոցս քեւ հանգրեթ յառողջութեան է, եւ մինն միայն ի մէջ էր անգամ, որ վերադարձաւ դատ: Ձեռ, Տէր, գրեւն թէ որպէս ամբաստանելն զբաժանուած գուշակէ, այսպէս լուծիլն զմիաբանութիւն նշանակէ: Եւ մի լեցի լեցի թիւրեցելոյն լինել թիւրակից, որ սխալող լինել ինքզոք ուղղութեան եւ բարեպաշտութեան: Թէ արգելք ոչ են կամք քեզ հաստանող բանիւ կորել եւ ի բաց ինկնուլ զնա, զորմբ անքոս են, եւ կամ որ ընդ նմա իցեն, այլ սակայն ըստ ուսմանքիս եկեղեցւոյ ըստ սեւերաստանիս իւրքն եւ ստորութեան հոսքութեան սեման գրով հանգրեթ որչափ ցուցանել հաշիւոր է, եւ զնորոշելութեան եւ զնորոշելութեան: Ողջ լիւր ի Տէր" (147—8): Նշանակալից են ստորեւ, վասն զի ինչպէս նորաբար խոսքերէն կը տեսնուի, խոսքով Աթանասայ անջեւ կը գտնէ, որ այն միաբանութիւնն, զոր կը ցանկիւ, ժողովով միայն կարելի է ի գլուխ հանել եւ ժողովոյն սահման ալ "գրով հանգրեթ արձանացուցանել հարկաւոր է" կ'ըսէ: Հետեւաբար թղթոյն գրութեան ժամանակ տակաւին տեղի չէր ունեցած այնպիսի ժողով մը եւ ցանկացուած միութեան համար երկուստեք սահման մը չէր շինուած: — Միքայէլի խոսքերուն նայելով կը տեսնուի որ Աթանաս ալ թեթեմբ քան մը չնկատեց խոսքովու վերջին տողերն. եւ իրաւամբ ալ, ինչպէս Միքայէլի հետ Բար-Հեթերեոս եւ "Սառ ժողովոց Հայոց, կը վկայեն, փութաց գրել Յովհաննէ Օսմեցեոյ խաւրի իւր եպիսկոպոսներն ՍԱՐՆ, որ ըստ Միքայէլի հոն չուղղեցաւ, այլ ընդ հակառակին Աթանաս խաւրից է Հայոց: Եւ թէ ստուգել խոսքովու խորհրդովն եղաւ Մանազկերտի ժողովն, այն լաւ կարելի է տեսնել" թէ՛ն ակնարկ մը ձգուի Դ. թղթոյն, հետեւաբար Դերայի-գրողութիւն ժողովոյն եւ Մանազկերտի ժողովոյն մէջ վիճուած նիւթոց վրայ: Բայց մենք առ այժմ զանց կ'ընենք զայն:

Արժ. Դոնկա. Տէր-Միստանէ Դերայի-գրողութիւն ժողովն յառաջ ուրիշ ժողով մ'ենթադրել կ'ուզէ, անշուշտ Մանազկերտի, որուն անունն թէպէտ չի արուիր, սակայն այն ժողովն վերջն պատմելովն սպահովապէս զանց կ'անկարիէ, կարծար կը համարիք հոս թարգմանաբար յառաջ բերել այն հաստատման: "Հոս կը տեղեկանաւք, թէ Աթանաս միութեան փափաքած է, եւ այս պատճառաւ ժողով մը գումարելու գործիւ տուած է եւ շատ մը առաքելի մարդիկ հոն խաւ-

րած, յորս էին նաեւ Աթանաս եւ Թեոդոտոս: Վերեւայ թէ յիշեալ ժողովոյն մէջ միութիւն մը գիտուած է, վասն զի ժողովքէն ետքը Թեոդոտոս, որ ժողովոյն մէջ իւր (Սեւերեան) մուրաւթիւնը բողոքովն լուծած էր, հաւանականաբար անկէ ետքը իրն այնպէս մեկնած է իւր թէ Հայոց սեւերեան վարդապետութեան յարած ըլլան: Այս լուրը Հայոց բողոքովն հաւանականաբար կըքեր յուզած է վերտախն եւ այսպէսով Թեոդոտոս եւ Աթանաս եպիսկոպոսաց (Երազմ կողմանէ) եւ խոսքովի (Հայոց կողմանէ) մէջ Աթանաս պատրիարքի ներկայութեամբ ի "Դերայի-գրողութեան" բանակցութիւն մ'եղած է: Այս բանակցութենէս վերջը գրուած է խոսքովայ թղթոյն... — Սակայն նախորդ ժողովն նկատմամբ խոսքով բնաւ խոց չ'ընէր. տեղ մը (էջ 101) կայ մտքով անկարողութիւն մը, որ երթալով կու տայ, բայց այնպէս մտք է, որ գտնաբար կարելի է որոշ եղանակաւ ցութեան գալ վերջնականապէս:

(Ըրբող-իւնի)

* Ն. Ա.

ՈՐՏՈՒՐ ԵՒ ՈՐԺԱՎԱՐՆԵՐՆԵՐ ՀԱՍՏԱՆԳՆԵՐԵՐ ԵՆԿՈՒՄԸ ՀԱՅՈՍՏԱՆԵՐՈՒՄ

Նախապէս մի թոռուցիկ հայեացք ձգենք Ղազար Գարպեցեո նկարագրած դարեջրանի վրայ, որպէս զի կարողանալք ստուգել խորհեանցուն:

Պարսից Հայոս Թագաժառանգի անշարժ մարգպանութիւնից յետոյ, որը սպանուեց Տիգրանուս Պարսիկներին ձեռքով, Հայերը ինքրում են Տենց նոր գահակալած Պարսից Աւամ արքային (հինգերորդին, 420—438) Թագաւորեցնել իրենց վրայ Աւամյայտ հի որդի Արտաշէսին՝ Արշակունեաց ցեղից, որ եւ նա կատարում է: Արտաշէս շատ երիտասարդ էր եւ կնասեր, ուստի իւր անառակ կեանքով յարոյց իւր գէմ հայ նախարարներին: Սղաւ անկարող լինելով այլ եւս տանել՝ դիմեցին, վերջապէս, Ս. Սահակ կաթողիկոսին բողոքով, ինքզինքն զառտել իրենց անառակ Թագաւորից, հակառակ դեպքում, սպառնաւ էին նոքա դիմել Պարսից Թագաւորի օգնութեան: Սահակ համաձայնուելով նոցա հետ Արտաշէսի անբարոյական կեանքի վերաբերմամբ, այնու ամենայնիւ երկուս ընդարձակ խօսակցութեան ընթացքում՝ 2 մասնացոյց արաւ այն ահագին փառաբար,

• Die arm. Kirche եւ, էջ 82.
• Ղազար Գարպեցի, էջ 53-63.

որ կարող էր սպանւալ նոցա բռնելիք անխոհեմ ընթացքին (այն է՝ ինչդրել Պարսից թագաւորին գահընկէց անել Արտաշէսին եւ իրենց համար ուրիշ թագաւոր նշանակել)։ Նա ասում է նոցա. «Պարտ է ի վերայ մեղուցեալ անդամոյն ինչդրել զողորմութիւն, եւ ոչ անօրինաց մատնելով՝ ի ծաղր եւ յայպանութեւ տալ զսուրբ իտրհուր հաւատոյս մերջ... զի թէ պէտ է մեղաւոր է, այլ դրոշմնալ է սուրբ ասազանին ծննդեամբ... Արդ եթէ էր տաւել առ բժիշկ առողջ զվերաւոր եկեղեցւոյս իմոյ ոչխար, փութալի եւ ոչ յապաղէի...» Զի եթէ էր հաւատացեալ թագաւորի ւտաջի տանել զհաւատացեալս յաղագս մեղաց առաջի անհաւատից՝ ոչ հաւանիք... Զի թէ պէտ է եւ իցէ պոռնիկ, այլ զինչ հօտն Բրիտտոսի կրէ յանձին իւրում, զհմացեալ է մարմնով, այլ ոչ անհաւատ եւ հեթանոս, զեղի՜ այլ ոչ կրակապատ, տկարացեալ է ի կանայս, այլ ոչ ծառայէ տարերց...»

Բայց հայ նախարարները չհամոզուցին Ս. Սահակի ապացոյցներով եւ բացբանապէս յայտնեցին նորան. «զի ոչ լուար բանից մերոց եւ ի միաբանութենէ մերմէ զանձն քո ի բաց մերժեցեր, գիտաօրն, զի որպէս եղեալ է ի մօր շթագաւորն սմա, եւ այլ եւս ի վերայ խոտանանք շքամանայանալ եւ ոչ քեզ առ յերկարս ի վերայ աշխարհիս մերում...» — Եւ զայրացած գուրս ելան նոքա կաթուղիկով մօտից ու միաբանութեւլ ուղեւորուցցին Պարսկաստան Պարսից արքայի գուռը։ Նոցա հետ էր նաեւ ոմն Սուրմակ երէց Բզնունեաց գաւառից, Արծկէ գիւղից, որին մի քանի հայ Նախարարներ խոտացան էին քահանայապետական աթոռը Սահակին աթոռնկէց անելուց յետոյ, այդ պատճառով նա Սուրմակ ամենից շատ ամբաստանեց աղտեղի խօսքերով Արտաշէս թագաւորին։ Սակայն Վաւաք արքան, որին այս լուրերն արդէն հասել էին, չէր կամենում նոցա հաւատալ, մինչեւ որ, ինչպէս նա էր ասում, շնեկայանար ինքը գատապարտուածը, այսինքն Արտաշէսը. ուստի մարգիկ ուղարկելով՝ իւր մօտ հրաւիրեց նրան եւ Սահակ կաթուղիկոսին։ Երբ Արտաշէսը հասաւ գուռը՝ Վաւաք կանչեց նրան իւր մօտ եւ հարցրեց հայ նախարարներին դժգոհութեան պատճառը։ «Ամենեւն ոչ գիտեմ, պատասխանեց նա, զինչ խօսին եւ չարախօսին գոթա զինէն, այլ որպէս սովոր են ի բնէ թշնամանել զտեսարս իւրեանց...» — Ապա Պարսից թագաւորը կանչեց իւր մօտ Սահակին, որին յարգում էր ամենից ատաւազան համար։ (Սուրբ Պահլաւ ցեղից), իսկ յետոյ չէ՞ որ անհաւատներն առաջ Աստուած ցոյց է տալիս իւր Ս. Ժողովարարին յարգանքի ու պատուի արժանի, — եւ հարցրեց նրան երես առ երես, թէ ի՞նչ բանի մէջ եւ իսկապէս մեղաւորում հայ նախարարները Արտաշէսին։ Սակայն կաթուղիկոսը բացարձակապէս մերժեց տալ որեւէ բացատրութիւն այս մասին։ Այն ժամանակ Վաւաք, որն արդէն վճռել էր վերջ դնել Արշակունեաց թագաւորութեանը Հայաստանում, յանձնեց իւր հրամանատար Սուրեն Պահլաւին, որը ազգակցութիւն ունէր Սահակի հետ, բարեկամական խորհուրդներով համոզել կաթուղիկոսին համաձայնուելու հայ նախարարների հետ եւ միացած նոցա հետ չարախօսել Արտաշէսի գէմ։ Սրա փոխարէն Սահակին խոտանում էին մեծ պարգէններ եւ հարուստ ընծաներ կաթուղիկոսական աթոռի հետ միասին. եթէ նա այս մերժէր յայտնած էր նրան, որ նա կը զրկուի ոչ միայն աթոռից, այլ եւ յարճունի կը գրաւուին կաթուղիկոսական տանը պատկանող բոլոր հողային կալուածները։ Բայց Սահակ անգրգուել ծնաց այս բոլոր հրապոյցների առաջին եւ միայն յայտնեց Սուրեն Պահլաւին, թէ «Ես զԱրտաշէսի զայդպիսի ինչ զվատթարութիւն ոչ գիտեմ... զի թէ պէտ է եւ ըստ սրբաւոր մերոց աթոռին է եւ ան դոստն էւոյ, այլ ըստ հրամանի ձեր աղտեղասէր օրինացո՞ր գովութեան արժանի է եւ մեծարանաց...»

Երբ այս մասին տեղեկացրին Պարսից թագաւորին, նա չափազանց զայրացաւ եւ հրամայեց հարցնել հայ նախարարներին ու Արտաշէսին բազմամբոյս ատենի առաջին. Նախարարները թշնամաբար տրամադրուած լինելով իրենց թագաւորի գէմ, բնականաբար ամէն կերպ աշխատում էին իրենց աղտեղաբանութիւններով սեւացնել նրան. նա թէ եւ մերժում էր այդ ամէնը, սակայն գատախաղները նրան հաւատ չէին ընծայում, որովհետեւ նոքա արդէն վճռել էին յանձնել Արտաշէսի Արշակունեաց հարստութեանը վերջ դնել։ Միեւնոյն ժամանակ ամբարանողներին (Հայերին) մի քանիսն ասում էին «Թէ բնաւ զի՛ իսկ եւս պիտոյ է թագաւոր... այլ իշխան Պարսիկ ըստ ժամանակի եկեալ վերականգնու լիցի մեզ...» — Ընե-

լով այս եւ ուրախանալով Վոսմը հրամայեց անպակառ զրկել Արտաշէսին թագաւորական իշխանութիւնէն եւ Ս. Սահակին կաթողիկոսական աթոռից, յարցունիս զրաւելով կաթողիկոսական աթոռի ընդդէմ կալուածները, եւ չայաստան ուղարկեց մի պարսիկ մարզպան:

Եւ այսպէս Հայոց նախարարները հասան իւրենց նպատակին եւ նոյն պարսկէաւորութիւնով Պարսից թագաւորից վերադարձան իրենց երկիրը եւ իւրենց խոստման համաձայն յաջողեցան Սուրմակին կաթողիկոսական աթոռը: Բայց շուտով շնորհէ քանի մի զօրքերի հրամանատար իշխանների ընդդիմադրութեան նախարարները հրաժարուեցին Սուրմակից եւ ձգեցին նրան աթոռից նախարարների խնդրանքը պարսից թագաւորին տուաւ նոցա մի այլ կաթողիկոս, ոմն Ասորի Բրքիշոյ, որը Հայաստան եկաւ իւր անառակ գաւառակներէն ընկերացութեամբ, հետը բերելով տանկոնիկներ: Ակարողանալով հանդուրժել Բրքիշոյն ու շքանկատողների անարժան եւ զեղէն կեանքին՝ հայ հոգեւորականութիւնը ու ժողովուրդը գիմեցին Պարսից արքային, խնդրելով՝ տալ իրենց կաթողիկոս մի անձն, որի բարքն ու կենցաղը համահման լինէին Հայոց աշխարհի եկեղեցական բնիկ կանոններին եւ կարգերին: Թագաւորը յարգելով նոցա խնդիրը կարգեց կաթողիկոս ոմն Շումուկ, նոյնպէս Ասորի, որը Հայաստան գալով սկսեց նոյնպիսի կեանք վարել, որպիսին նրա նախորդը: Այն ժամանակ ժողովուրդին աւագ նախարարները, հոգեւորականութիւնը եւ ժողովուրդը Սահակի մօտ եւ դիմելով նրան՝ աղերսալից աղաչում էին, որ նա ներքը իրենց յանցանքները, մոռացութեան տար իրեն հասնող չարքերը եւ որպէս օրինակ համաքրատարութեան, նման իւր նախահայր Ս. Գրիգորի, համաձայնեք վերստին ընդունել վաղուց ի վեր ժառանգաբար իրեն պատկանող Հայրապետական աթոռը, իսկ Պարսից դրան համաձայնութիւնը եւ հաստատութիւնը իրենք էին խոստանում յաջողեցնել:

Սահակ խաղաղութեամբ պատասխանեց. «Թէ ես ոչ ուսայ յերկնաւոր արարէն եւ ի վերադաստէն քրիստոսէ բարկանալ ումք... Այլ քահանայանալ ի վերայ տիրանեց եւ տիրապայան եւ մասնիչ ժողովուրդը ոչ կարեմ... Արդ դուք ձեզնէ գիտէք, ետեք վրէժխնդիր թագաւորին ձերոյ գործոց, եւ զայրացեալք նմա՝

զտուրք հաւատ ուխտին մերոյ մասնեալ, ծաղը ետուրք առնէք անօրինաց: Ի՜նչ զեւ արդեօք ջանալէք միմեկեան, եւ կամ ո՞ւմ թախանձեցուցանէք զեւ քահանայանալ... Երթոյք յինէն ի բաց, եւ թոյլ տուք ինձ ողբալ զեւ գահաւոր կորուստ աշխարհիս Հայոց, զոր տեսանեմ աչք մտացս ի զօրութենէ վերին ցուցակութեանն...»

Ժողովը լսելով Ս. Հայրապետի այս խօսքերը զարուրած սկսաւ արտասուել: Եւ այնուհետեւ նոցանից ոչ ոք չէր համարձակուած խօսել նրա հետ այս խնդրի մասին: Սահակ դրանից յետոյ միանգամայն հրաժարում է աշխարհային ամեն հոգսերից եւ անձնատուր է լինում մշտական աղօթքների, չղագարելով սակայն ուսուցանել այն բազմաթիւ եպիսկոպոսներին եւ քահանայներին, որոնք գիտում էին նրա անպառն գիտութեան, ուր եւ նա գտնուէր — մայրաքաղաքում, թէ իւր ամբարանոց գիւղում: Ապրելով շատ տարիներ եւ հասնելով խորին ծերութեան խաղաղութեամբ վախճանուեց Բագինեանդ գաւառի Բլուր գիւղում, Յապետար Բ-ի թագաւորութեան արաղում: Սահակ սկզբում (438—457) յաւասարագամի երեսունին ցերեկուայ երեք ժամին...: Սրբի նշխարները նորա աղական Կամիկոնեան. ճերմը տարան իւր սեփական Աշտիշատ գիւղը ցերեք գաւառում եւ հանգստարան շինելով ամիրոփեցին մէջը՝ «պարկեշտ մարմին», իսկ վերջերը կանգնեցրին վրան մի հոյակապ եկեղեցի... Եւ վաղեւ, ուր ամեն կողմերից ուխտաւորներ էին գլխում, նրա մահուան տարեգարձի օրը՝

Թէեւ զազար ուղղակի չէ ստում թէ Հայաստանում շամուկէն մահից յետոյ ո՞վ էր կաթողիկոս, բայց նրա պատմութեան մի տեղից (էջ 106.) կարելի է մակաբերել, որ այս բոլոր ժամանակի եկեղեցին կառավարում էր Մաշտոց, իսկ նրա մահից յետոյ, որ եղաւ Վաղարշապատում Մեհհեան ամսի 13-ին, Սահակի մահից վեց ամիս անց, Հայրապետական աթոռը բռնեց նրա աշակերտ Յովսէփ Վայոց ձորից, իւր ուսուցչի կամքէ համաձայն: Իսկ Ս. Մաշտոցի մարմինը իշխան վահան Վառանդին տեղափոխեց իւր սեփական գիւղը Օշական եւ հողին յանձնեց մեծ հանդեսով: Նոյն իշխանի

1 Եւ ընդունում եմ նորայից առաքելութիւնը (քնն. Կրիստիան Դաւիթ էջ 388) համաձայն Կրիստի (էջ 29)

2 Ս. Կ. Գալատի. Եբ. 2

3 Հազար Փարպեցի էջ 102—106:

ձեռքով շինուցն նրա գերեզմանի վրայ մատուռ է։
Ահաւասիկ թէ ինչպէս և նկարագրում
Հայաստանի քաղաքական վիճակը, Ե դարու
քառանկան եւ երեսնական թուերի վերջերը,
այդ դարու միակ պատմիչը, Ղազար, որին պէտք
է կցել նաեւ Կորինի արժանահաւատ պատ-
մութիւն Սահակի եւ Մաշտոցի մահուան մասին։

Այդ տեսնե՛ք ինչպէս և օգտուել նոցանից
խորենացին։

Իւր Պատմութեան Գ գրքի վեց գլուխ-
ների (տ. Գ. եւ Կ. Գ. Գ. մինչեւ ԿԵ) հիմք դնելով
Ղազարի վերոյիշեալ պատմութեանը, Մովսէս
մշակել է այն ըստ իւր ճաշակի, ամեն կերպ
աշխատելով զանազանուել իւր աղբիւրից, մին-
չեւ իսկ եթէ զրա համար հարկ լինէր ասել եւ
անհեթեթութիւններ, եւ գիմել մի շարք մտա-
ցածին դէպքերի։

Ա. Սահակի թուան Վարդանի (Մաշտոցի
հետ) պատգամաւորութիւնը — Բիւզանդիոն,
Թրյւնուքիւն ստանալու յունական բաժնում
հայ դպրութիւն մտցնելու (տ. ԳԷ.) եւ Պարս-
կաստան (Սմբատ Բագրատունու հետ) միջնոր-
դելու Արտաշէսից Հայոց վրայ թագաւորեցնել
(տԵԷ), Վարդանին թագաւորաւայել աստիճան
եւ պատիւներ տալու առաջարկութիւնը, եթէ
նրա պապ Սահակը համաձայնի ամբաստանել
Արտաշէս թագաւորին հայ նախարարների հետ
միասին (ԳԷ. ԿԴ.), Վարդանին Մամիկոնեան տան
պալատը աստ հաստատել Սահակի բարեխօսու-
թեան պարսից թագաւորի առաջ (ԳԷ. ԿԵ) —
այս բոլորը չէ արդարեւում Ղազարի պատմու-
թեամբ, որն իբրեւ Մամիկոնեան տան պատմիչ,
չէր կարող, հարկաւ, մոռանալ իւր գլխաւոր
հերոսներից մէկի կեանքի այդքան նշանաւոր
մանրամասնութիւնները, եթէ իրապէս, այդպիսի
մի ինչ արդարեւ եղած էր։

Բ. Ըստ իս միանգամայն անհեթեթութիւն
է այն, որ խորենացին ստիպում է Պարսից Վը-
նամ թագաւորին, Պարսկական Հայաստանի
լիակատար տիրոջ, ինչ որ խաղաղ բանակցու-
թիւններ վարել իւր խաղաղ Հայաստանների
հետ, եւ այս նրա համար, որպէսզի միջնորդ
հանգիստեցնէ Սմբատ Բագրատունուն¹,
Պարսից թագաւորի եւ Հայերի միջեւ։

1 Զ. Փարպեցի էջ 105—106. Սահակի եւ Մաշտոցի
մահուան մանրամասնութիւնները Ղազար, իւր ասելով,
քաղում է Կորինից (էջ 25—28)։

2 Աւելորդ չէ նկատել պատե՛ք, որ Է. դարուց
առաջ՝ «Սմբատ», անուշը Հայոց պատմական յիշատակա-
րանքներում չէ պատահում։

Գ. Սահակ հաւանական է թուում ինձ —
կաթողիկոսի հայ նախարարների հետ խօսակ-
ցելիս Յունաց Թեոդոս Վայսեր վրայ մատնացոյց
լինել եւ սորա վերայ հիմնուած նախարարների
մեղադրանքը իրենց կաթողիկոսին Յոյներին
համակերելու համար (ԳԷ. ԿԳ, ԿԵ). խորենացին
այս կէտը աւելորդ է գոյներն աւելի խտացնե-
լու նպատակով։

Դ. Հայոց թագաւորի Արտաշէս անուան
Արտաշիր փոխելը (տԵ. ԿԵ) — կամայական է,
որովհետեւ այն չէ հաստատուում հին պատ-
միչներից — Կորին եւ Ղազար, նաեւ Եղիշէ,
կողմէն են հայոց վերջին Արշակունուն ոչ
այլապէս, եթէ միայն Արտաշէս։

Ե. Ահաւաստի են թուում ինձ եւ խորե-
նացու հետեւեալ տեղեկութիւնները Պարսից
առաջին ժարգպանի Վենմիհրապուրն անունը,
— Սուրմակի Պարսից թագաւորից Բզունեաց
եպիսկոպոսական իշխանութեան ժառանգու-
թիւն ստանալը, նորա ամբողջութիւն լինելուց
յետոյ (ԳԷ. ԿԴ) — Սուրմակի թեմի ընդար-
ձակուիլը Եմեսուէ կաթողիկոսի բարեհաճու-
թեամբ (ԳԷ. ԿԵ), — Բրիշոյի անսահման
ագահութիւնը (ԳԷ. ԿԴ) — Նրկու կուսակցու-
թեան բաժանումը Հայոց կաթողիկոս ընտրե-
լիս — Պարսից գուռը գնացած չորս նախա-
րարների եւ հոգեւորականութեան մէկ
ներկայացուցչի նոյն իսկ անուններն, ինչպէս
նաեւ հաւուկ² Կուկայառնոյ գեսպանութիւնը
ուղարկուած նոյն նպատակով Պարսից Յունաց
Անաստ զորավարի կողմից (ԳԷ. ԿԵ)։

Զ. Ահաւանական է թուում ինձ նաեւ
կաթողիկոսական հարցի լուծումը ինչոր երկ-
իշխանութիւն հաստատելով, որով ուղար-
կում են Էմուէ ասորուն օրինապէս մրցել Սա-
հակի հետ, թէ աստիճանով եւ թէ ամբողջ,
իսկ վերջինիս լոյ՛ ձեռնադրել նոցա, որոնց կը
նշանակէ Էմուէ (ԳԷ. ԿԵ)։ — Եթէ Պարսից
արքան այդչափ անվտանգութիւն էր տաժում
դէպի Սահակ, ինչ կարիք կար յանձնել նրան

1 Այսու ամենայնիւ «Արտաշիր» անունը, թէեւ
սակաւ, բայց դորձանական է հայ նախարարական աների
մէջ, ինչպէս այս երեւում է օրինակ Բագրէն կաթողի-
կոսի (Ե. դարու վերջ) յայտնի թղթից, սեւ «Գիրք Թագոյ»
էջ 41. Եւ հետո։

2 Այստեղ խորենացու մէջ պնդան էլ պարզ չէ,
ուստի մի քանի թարգմանիչներ (Vistoni Cappelletti)
հասկացել են այնպէս, իբր թէ Հաւուկ Անաստի թեմե-
ստեւ են կաթողիկոսական թափուր ամբողջ համար
Այդպէս և հասկացել մի հեղինակին նաեւ Թովմա
Արժրունին (էջ 74, հրտ. Պետերբ.), որը մինչեւ իսկ Հաւու-
կին կաթողիկոսացրել է Բունեական Հայաստանում։

այդպիսի մի պաշտօն։ Բացի այդ միթե Սահակ ինչ համաձայնուէր այդքան ստորանել. բանի որ ինքը արդէն զբիւրած էր ամբողջ խորհնացին, որ տոբորուած էր Ղազարից անգամ որեւէ կերպով տարբերութեամբ անգուպ ցանկութեամբ՝ արատաւորում է, թերեւս ինքն այդ շնկատելով, անխիղճ կերպով հայ մարդկանցից ամենամեծին, որի նպատակների յստակութիւնը աճէն կանգնածանքից վեր պիտի լինի. Նա ներկայացնում է Գրիգոր Ղուսաւորչի վեհ զաւակին այս անգամ մանր, սնալիաւ, նոյնիսկ ի վնաս նրա արժանաւորութեան, փառամոլ մի անձնաւորութիւն, կամօղիկոսական իշխանութեան ստուերից իսկ կանխող։

Է. Սահակի հաւատարմական երգումը Վաւմին, այս դէպքում նրա արտասանած ձառը, ունինգիրների վեպ արած զորեղ ասակորութիւնը, Պարսից թագաւորի հիացմունքն ու համակրանքը, եւ վերջապէս Սահակի խնդիրը Վաւմին հաստատել Հայոց նախարարների Գահնամակը (համաձայն Արտաշէր Պարսից թագաւորի կարգադրութեան գլ. « ԶԱ » եւ մասնաւորապէս կամաարական եւ Ամատունի տոհմերի (գլ. 46) — այս բոլորը հնարել է մեր պատմագիրը։ Վերը մեր տեսակը, որ խորհնացնում անհաճ ուղարկել Սահակին Պարսից արքայի գուռը գեպի Վաւմ, այն նպատակով, որ հաստատէ, իւր կողմից, Սահակի, Արտաշէսի եւ Վաւմի անուանց հետ կապուած Գահնամակի վկայութիւնը, իսկ մասամբ, գուցէ եւ ինքը հաստատուած լինի այդ իշխանութեանով։ Արտաշէսի եւ Սահակի անկման ժամանակ մեր պատմագիրը յարմար էէր համարում այս անել (այսինքն Գահնամակի հաստատութիւնը), ի նկատի առնելով Պարսից թագաւորի հակառակի իշխանական յարաբերութիւնը նորըկեց կամօղիկոսի հետ։ Որպէս զի նորից առիթ ունենալով Սահակին Պարսկաստան ուղևորել, հարկաւոր էր հնարել կամօղիկոսների երկիշխանութեան այնքան ոչ սրամիտ կարկատանքը, իսկ որպէս զի Վաւմին տրամադրէ յօգուտ Սահակի, ստիպուած եղան ի վկայութիւն կոչել արքայի առաջեւ արտասանած հրաշալի ձառը, որի վախճանը պիտի լինէր հոնտորի Վաւմին ուղղած խնդրի կատարումը, Գահնամակի հաստատման եւ յստակապէս խորհնացուց հայնաւորուած կամաարական ու Ամատունի նախարարական տոհմերի բարձրների որոշման համար։ Բացի դրանից անհերեւ է, որ մեր հեղինակին անհրա-

ժեշտ էր շնչտել եւ այն Սահակի բերանով՝ կամաարական ասան ազգականութիւնը լուսաւորէր ցեղի հետ, իրբեւ հակակշիռ Մամիկոնեաններին, որոնք ազգակից էին Սահակին։

Ը. Թէ խորհնացին, յիւրախ, առաջ նորդուում է այդտեղ սեփական դիտաւորութիւններով ու հաշիւներով եւ շատ բան մտնում էր իր կողմից, երեւում է նաեւ նրանից, որ նրա պատմականքի բոլոր նշանաւոր կէտերը, առանձին ասացուածքները, որոնք բնորոշում են այս կամ այն անձը կամ անցքը, անգամ եւ ամբողջ նախադասութիւններ — գրականական ձեւեր են փոխառած այլեւայլ, իւրա հետ ոչ մի կապ չունեցող աղբիւրներից եւ արհեստական կերպով յարմարեցրած ներկայ պարագաներին։ Այսպէս, հետաքրքիր ասացուածքը, որ բնորոշում է կամօղիկոսների երկիշխանութիւնը — « ընդիմափառ եւ հակառակաթոյն », Պարսից թագաւորին տուած անուանը « չարարար » — եւ անհեթեթ ասացուածը « զգալիացան մօգուցն լեզուք » (Սահակի կայծակնաճանաչ ձառից) — փոխ են առած Գրիգոր Նազիւնեացուցիցի « Հրաշալի աստուածաբանութիւն », խօսքը առած է Փոքր Սոկրատից¹։ Այն ինքնուրոյն ոճերն եւ դարձուածքներն, որով նա նկարագրում է մանրամասնութիւնները, թէ ինչպէս Սահակ « պարկեշտ եւ նազելի զինքն կազմել ի բեմխասացութեան ձեւի, համեստ հայեցուածովք, համեստագոյն եւս ծայնիւ սկսաւ ծառել զերախիս ծառայութեան... » եւ ինչպէս Պարսից մեծամեծները « յաճինս կալով կանչել », կամաարական եւ Ամատունի իշխանների բարձրներ, որոշելուն վերաբերեալ խօսքը « Թափեալ ի հարցն պատուոյ եւ յառաջամասինն

¹ Սեբոսիէսը անականներով Նազիւնեացիին ի նկատի ունէ Ս. Սեբասիոս յաջորդել Աղեքսանդրոսի կեդեցու առաջին եպիսկոպոսին։ Մարտոս ասաբեպին. « ... ոչ պաւնութեան եւ բռնադատութեան օգնութեամբ, ասում է նա Արեւմտային շատազգովոր մարդ մէլ, այլ առաքելաւոր եւ հօգեպէս է բարեբանում Մարկոսի ամբողջ, որպէս յաջորդ նորա նախաթոռութեան եւ ոչ պակաս սրբաբոնութեամբ, որովհետեւ թէեւ հետո է նրանից առաջում, բայց մօտ է վերջում։ Այս իսկ բանի մէջ իսկապէս եւ պէտք է համարել յաջորդութիւնն, որովհետեւ միաթոնութիւնը դարձնում է նաեւ միաթոն, իսկ ընդդիմափառութիւնը հակառակաթոյն » (տճ մեծ ձեռն. ձեռն. Գրիգոր, 60. Migne; Patrolog t. 35, p. 1084)։

² Արեւմտային մարտիւ Հայ թարգմ. ձեւ. Աթենք, ՄԻ. Թ. 187, էջ 110ա, Բարսեղի մարտիւ ibid էջ 147ա, «Առ. որս» ձեւ. Աթենք, ՄԻ. Թ. 320, էջ 1028։

³ Պարսից. Հրա. էջ 378 («Հրաշալիասացոյն աստուածաբանութիւն») տես նաեւ։ Մարտիւ համաձայնութիւնները «Հանգեալ» 1898, անպաւ։

գահ հի ստորնակային եւ կամ գրեթէ որպէս զաբբունի գործակալութիւն նմա հաւատասցէ եւ նորուն զաւակաց յամանմանակի ընդանութեանը¹ եւ վերապէս Սուրեն Պահլաւին ուղղած խօսքերը «ընասցին դու թովելով զօրէն յամոզակեր թռչիւի» — այս բոլորը առած եւ փոխից² են նաեւ Արտաշէն թագաւորի եւ Սահակի հետ թշնամացած նախարարներին տուած ոչ այնքան գովասանական ածականները (նախարարացն թշնամասիրաց³ եւ ոսոխասիրաց գը կր.) եւ նոյնպէս նոյն գլխի վերը բերած մեր պատմիչ քաղաքավարի յանդիմանութիւնը իւր մեկենասին, որ խտուր պահանջում էր շուտ վերջացնել աշխատանքը. — «մարդ գրեզ վարկանելով կարեկցութեամբ մեզ հաւատարեալ. եւ ոչ որպէս քերթողքն ասին, մերմազաւակը եւ մօտանէր գող եւ նոյնասկրմամբ աստուածոց իշխանը»⁴:

Թ. Իսկ որչափ կեղծութիւն կայ ՎԵ գլխի վերին եզրափակող տողերի մէջ: Յիշելով Ս. Սահակի հրաշալի ճառի մասին, որից զմայլուել էին ինքը թագաւորը եւ նրա արքունիքը, խրեւնացին այնուամենայնիւ նրա բովանդակութիւնը չէ բերում: Ի հարկէ եւս ինքը զգուժ եւ այդ պակասը, ուստի եւ շտապում է արգարանալ այսպիսի խօսքերով, թէ «ոչ յուսմէք ի յսիւսս մեր հասեալ եւ բովանդակն ճշմարտութեամբ, եւ ոչ մէք ի պատմութեանս հիւսել հաւանիք»⁵: — Իայց ենթագրենք, թէ մեր պատմիչը հակառակ իւր բոլոր ցանկութեան, չկարողացան ձեռք ձգել, իւր, ինչպէս ինքն է ասում, ռուսուցիչ Սահակի ճառի գունէ համառօտ բովանդակութիւնը, սակայն ինչու առարկել «զի եւ ես այլ եմ ծնորացեալ եւ հիւանդոտ (ինչ-

պէս այս ամէնը յիշցնում է Նազիանզացուն¹ եւ անպարտապ ի թարգմանութեանց: Միթէ մի տասն. քսան տողը այդչափ տեղ եւ ժամանակ էր պահանջելու: Ընկեր չէ խորենացին եւ այն ժամանակ, երբ խօսում է նոյն Սահակի մասին որ «պարտ որ մեզ հրաշաւառագունել անցանել բանին ըստ արժանի հօրն դուռտարից, այլ զի մի յերկարութիւն ճառիցս լիցի ձառն. ձրութիւն ընթերցողաց, այլում տեղոյ եւ ժամանակի զայսոսիկ թողուք»² արտաքոյ այս գրոց, ուր սկզբանէ հրաւիրեցաք առնել թեյադրութիւն, (գլ. ԿԷ): Մերթ Սահակի «ճառ. ք չի հասել մեր պատմագրին, մերթ «ծերութիւնն եւ հիւանդութիւնն» են խանգարել նրան մանրամասնօրէն կանգ առնել այդ³ «ճառի, վրայ, մերթ վերջապէս նա երկիրը եւ կրում ձանձրացնել ընթերցողին Սահակի ընդարձակ ճառով:

Ժ. Ղազարի երեք տողից Համուէլի մասին, խորենացին մշակել է բաւականաչափ ձիգ պատմութիւն (գլ. ԿԶ), մանրամասնօրէն խօսելով գլխաւորապէս նրա ծայրայեղ ագահութեան եւ բոլոր եպիսկոպոսների դէպի նա տաճած առեւտրութեան վրայ: Յայտնի չէ թէ որտեղից է հանում մեր պատմիչն այս տեղեկութիւնները եւ նաեւ այն թէ նա վարում էր եկեղեցին հինգ տարի: Հմուէլի նոյն իսկ տիտղոսը — «հօմիլիան» (Սահակի) — Նոգեւոր չէ եւ փոխ առած է, ըստ երեւութի, Վեդեւիլիսթենեայի¹: ԿԶ գլխի ճեպած մասը ներկայացնում է Ղազարի մանրամասն պատմութեան համառօտութիւնը, պահպանելով նրա ոճերից շատերը: Միայն շատ տարօրինակ է այն, որ Սահակ, ըստ Մովսիսի, այս բոլոր ժամանակը, այսինքն հինգ տարւայ ընթացքում լինելով «հակառակաթոռ» Հմուէլի եւ միւսնոյն ժամանակ բողոքովին ստորագրուած սրան, — չէ համաձայնում, նրա մահից յետոյ, լինել ինքնիշխան եւ ինքզոք ինքնօրինակ, ինչպէս հայ նախարարները խնդրում էին նրան: Ուստի եւ Սահակի առարկելը (նոյն ԿԶ գլխում) իւրեանքնի մէջ երկուցած «տեսիլքը», որով նախագուշակում էր, նրա կարծիքով, իւր կաթողիկոսութեան զաղարմուր ըստ Ստուանձային հրամանի, նախ՝ չունէ այն նշնակութիւնը, ինչ որ Ղազարի պատմութեան մէջ տրուած է Սահակի մեթմանը, եւ երկրորդ՝ սա ցոյց է

¹ Վասն կենդանաց էջ 115: Վասն լին. հ. Գ. էջ 56, Գ. էջ 51. Վասն Մասնաց էջ 12-14, 17, 28, 30. Վասն Սիւք Բ. 43. Վասն Բազն. էջ 210. Ժ Բան. էջ 234: — խորանայն հրատարակութիւնները ունեն «անվիւլը», 1865թ. հրատարակութեան ծանօթութեան մէջ ասուած է «երկու օրինակ ունին Սահակի եւ մէկը Յակոբէն — որ մեծ է փրկեան ընթերցութեան շահանքէն: Պէտք է գիտել եւ «Թովելը» ընթերցութեան մասին. համարեալ բոլոր հրատարակութիւններն ունեն «Թովելը» — դիւրեղ, կարգադր, բայց մի ձեւապիւր օրինակում «Մտափշին» — միջոց, գտաւոր եւ գրուած, որ նոյնպէս համաձայն է փրկեան ընթերցութեան (Վասն Մասնաց էջ 17) տես նաեւ Նորայր, Բնասեր Բ. էջ 54:

² 1865թ. հրատարակութեան ընդգրուած «Բնասեր մտափշին» եւ, յայտնելով երկու ձեւապիւր վարկանք — թշնամամբ, որը նոյնպէս համապատասխանում է փրկեան ընթերցութեան (Նախաին. էջ 90). տես նաեւ Նորայր ibid էջ 52:

³ Վասն Սիւք Բ. 6: նաեւ Վասն կենդանաց էջ 168:

¹ ԶԵ Բան Նորին Ժ ժողովորդն ձեւ. Վիւնն. ԳԻ. Բ. 217, 249 թ. Յոս. Բարսեղ, ibid էջ 150a:

տալիս, որ մեր հիշմանը ծանօթ է Ղազարի գրուածքին, երբ որ նրա մէջ այդ իսկ կետում ներմուծու քի եր տեղի ունեցել: Ես ի նկատի ունիմ Սահակի անվաներ Տեսիլք, որի կազմութեան առիթ են տուել, ըստ երեւութի Ղազարի մի տասն եւ ակ խոսքերը «Թղտղ տուք ինձ ողբալ զնորհաշնորհ կորուստ աշխարհիս Հայոց, զոր տեսանեմ աչքը մտացա ի գորութենէ վերին ցուցակութեանն»: ¹

ԺԱ. Սահակի եւ Մաշտոցի մահուան պատմութիւնը (գլ. ԿԷ) խորհնացին առաջ է բերում ընդհանրապէս Կորիւնին եւ Ղազարին համաձայն, բայց մշակուած է գրականօրէն, աւելացնելով վերոյիշեալ անցքերի բնորոշ գծերը, որոնք ինչպէս երեւում է ստուգելուց, սակայն փոխ են առած այնպիսի աղբիւրներէ, որոնք յարաբերութիւն չունին յիշեալ գործիչներին հետ:

Այսպէս Սահակին բնորոշող խօսքերը. «Որ մահկանացու ծնեալ, անմահ զիւրն յիշատակ եմող» — «Ժաբում են փրկելից» ² — պատուեաց զպատկերն, պատկառեաց ի կոշակէն, փոխանորդեաց զկեանսն» — առած են Ղազարի խօսքերէ: ³

(Հարաւստիւն):

Գ. ԽԱՄԵԼԵՆՑ
Թարգմ. Ա. ՍԱՐԳ.

ԱՃԽԱՐՀԱԳՐԱԿԱՆ

ՀԻՆ ՀԱՅՈՑ ՏԵՂԻՈՑ ԱՆՈՒՆՆԵՐԸ

(Հարաւստիւն):

17թ. խաչաւ: Զորորդ Հայոց մասն էր նաեւ այն գաւառն, որ ուշ ասեմներ խաչաւ կոչուեցաւ, սեւ. խաչաւ (միջին-Հայերէն) Մաթ. Ուս. 23, անունն առած խաչաւ գիւղապաշտէ: որ ըստ Ասողկան 63 էր յաշխարհին Դուրիաց. «Գաղղին, զՄեծ կերտ եւ զԱնկղ ի գաւառին Գեղդին եւ զխաչաւն Սաթ. Անեցի 92 = Ասող. 144, յն. քոլլւոյն Խոճանս Georg. Cyp. էլ 48, τὸ τοῦ Χοῦάνου

1 Այս անվանը հատուածի մասին տես իմ հետազոտ. Գ. Փարպեցու մասին Մտեղ. 1883, էլ 120—127, Յեփըն սիւսում է Ղազարի մէջ «Գան զի գանց աղտախ պարսիկ... (էլ 76) եւ վերջումս է «Հրամայեաց ինձ զառնաց զայս Թողուլ աշխարհի» (էլ 102): — Թեպէտ եւ խորհնացու «Տեսիլք» կարող էր Գ. Փարպեցուց անկախ ծանօթ լինել, այսինքն երբ անվաներ գրուածք զեւ եւս ներմուծուած չէր Փարպեցու Պատմութեան մէջ:

2 Համալիւն, Գ. 46 (գրահանարաց կեանցս կեանս անմահութեան փոխանակեալ):

3 Յն. «Ի բուն եւ ի հատարեցուցին» ձեւ. զԿեն. Մի. Թ. 217, էլ 171Ե:

ծեմա Const. Porphy. de adm. imp. 226, 3, այժմ՝ հաւանօրէն խոշաթ (Khozat, Chozat) աշխարհացոյցներու (Գեղեթ Գեորգ Կիպր. էլ 173), այժման Գեորգի աննաբին գլխաւոր տեղը (Guinet 2, 388), Այս խոշաթ գաւառին մէջն էր նաեւ այն տեղն «որ այժմ կոչի ԶՅձձ-ԶԻ, Մաթ. Ուս. 23, այժմ Զիթիլիզէի», համանուն քաղաքի գլխաւոր տեղը (Guinet 2, 388), ասոր. SMSKI Barhebr. chron. Syr. էլ 352 (Գեղեթ, Գեորգ Կիպր. 174): Որովհետեւ ըստ Ասողկան 63 խոշաթ, ըստ Արաբական Աշխ. 430 ԹԷ Զհիւսածագ եւ ԹԷ Մեծ կերտ՝ Դուրից գաւառին մէջ էին, ուստի կը հեռանի թէ Դուրից կը համարուէր Ժ. Գարուն եւ վերջէն ալ Մուրադ-ուսի հիւսիսակողմը գտնուող երկրին, ուր են այսօր Մաղկիրա, խոշաթ եւ Զիթիլիզէի անուանեալ տեղերը: Ուստի այս Զմիւնակի Դուրից կը նշանակայ խոր. աշխարհագրութեան Դուրիցն (Պաշտուսան եւ Բալաշովից հաւաքակողմը գտնուող երկրին ԽԱՄ. 30), մեծ մասամբ Փաւստոսի Հաշունեաց Դուրիքին (ընդ մէջ Անապայ եւ Մալաթի գտնուած երկրից Փաւստ. 141), եւ թերեւս նաեւ Պողոթնուրի էլ 941 Դուրիքին (Արածանեայ հիւսիսակողմը գտնուող երկրին) հետ, բայց բոլորովին տարբեր է Մարաթնի Դուրիքն եւ Զարիսդիսի պետութեանն (տես էլ 87—88): Ուստի խոշաթ գաւառը (Թեմը), որ անմահութիւն Գեորգայ Կիպրացոյն եւ խոր. աշխարհագրութեան, աւելի ուշ ասեմն իբր լինակ բաժնուած է Դուրից մեծաղոյն գաւառէն: «Անցմանը ժամանակաց փոփոխին սահմանք գաւառաց, եւ նոր գաւառը յաշխարհն ընդ հնչոյն» ինքեմ. ՀՀ. 57:

Գեորգ Կիպրացի էլ 48 բաց ի վերը ԽԱՄ. 30 համեմատ յիշուած ուրիշ գաւառներէն կը յիշէ նաեւ իբր Գ. Հայոց մաս՝ Մալաթ գաւառը, զոր խոր. աշխարհագրութիւնը Բարեթ Հայոց մաս կը համարի, եւ Գ. Հայոց մէջն են կ'ըսէ յաջորդ ինն տեղերը. 1. Δαδία(ον) Անիտ գաւառի մէջ իբր նոյն ժամանակուան եպիսկոպոսական թաղաք, արաբ. Dadim (Yāqūt 2, 516), այժմ Tadmim, Tadem. տես վերն էլ 91 եւ Hausknecht-Kiepertի եւ Huntingtonի աշխարհացոյցները. 2. Ἀρραμουσάτ(ον), հին Արմուշատ (տես Զ. Հած. ի մէջ) Անիտ կամ Բայաշովիտ գաւառի մէջ. 3. Χοῦάν(ον) փոքր թաղաքը — խոշաթ Դուրիաց. 4. Χοσρομάχ(ων)? (ըստ Գեղեթի Georg. Cyp. 173 = Զհիւսածագը?). 5. Κισαρίζ(ων), = Հյ. Կիթիւր

1 Ըստ Մաթ. Ուս. 23-ի հայերէն 23 Յովսէփոս Զհիլիկ այս տեղէն էր, իսկ ըստ Միքայել Ասորացի (Հրաւ. ինքուս. 1871, 383) Անիտ գաւառէն: Այս վերջինս աւելի հաւանալիս է անս Գեղեթ Georg. Cyp. 174:

2 «Դուրից գաւառն Մեծկիրտ եւ Զհիւսածակ է»:

3 Այս ըստականի վրայ աղբիւրութիւն չի կերպ ունեցալ խոշաթն խոշաթն ձեռն թաղաքի խաղաղական սեպագիր արձանագրութեան մէջ յիշուելը, ուր Միքնուս Իս հատուանց զեմ ըսած արշաւանքը կը պատմէ եւ կը յիշէ Հիթիւրիւնս թաղաքն, խաւսեւ եւ Դուրից (ու Դուրիք) երկրներն ու Մեծիւթնէն թաղաքաւը. Belck Btrg. z. alton Georg. 1, 50 [ՀԱ. 1903, էլ 322]: — Գեղեթ եւ Գորեթ ալ ուշ ասեմներ Զմիւնեաց Դուրիքն բաժնուած են եւ տարակոյ չկայ որ ասեմը յառաջ Դուրիք անուան տակ կ'իմացուէին: